

تحلیل محتوای کیفی کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی از منظر توجه به آثار باستانی

رضا سعیدی مهر

سجاد محمدی پور

چکیده

هدف از پژوهش حاضر تحلیل محتوای کیفی کتاب های مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی از منظر توجه به آثار باستانی بود. روش پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا و جامعه آماری پژوهش کتاب درسی مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی بود. نمونه آماری پژوهش به شیوه هدفمند از موارد مطلوب و شامل کتاب مطالعات اجتماعی چهارم بود. مولفه های پژوهش شامل توجه به آثار باستانی و شهر های باستانی بود. نتایج این تحقیق نشان داد که در کتاب مطالعات اجتماعی چهارم بر نقش آثار باستانی اشاره شده بود. همچنین در این کتاب توجه زیادی به بیان اماکن و بنا ها ، سنت ، هنر و صنایع دستی کرده است.

کلید واژگان:

آثار باستانی _ دوره ابتدایی _ کتاب درسی _ مطالعات اجتماعی چهارم

مقدمه و بیان مسئله

تحلیل محتوا در تحقیقات اجتماعی روز به روز اهمیت بیشتری پیدا می کند دلیل آن امکان این است که برای تحلیل منظم اطلاعات و اظهار نظر های عمیق تر و پیچیده تر مثل گزارش مصاحبه های نیمه ره نمودی عرضه می کند یافتن نسبت به این اهداف و محتوا به منظور بهبود محتوای موجود علت اصلی تحلیل محتوا خواهد بود اما موضوع به همین جا ختم نمی شود چنانچه در تعاریف مختلفی از محتوا نیز مشاهده شده است محتوا دارای عناصر متعدد و پیچیده ای است ضمن آنکه جنبه های مختلفی را نیز در بر دارد از این رو یکی از دلایل تحلیل محتوا تشخیص این عناصر و آن جنبه ها است تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین کتابهای آموزشی به خصوص ابتدایی می تواند ما را از ویژگی های این کتاب آگاه سازد (رضوانی، ۱۳۸۹). انسان ها امروزه در ارتباط تنگاتنگ با یکدیگر زندگی می کنند و این ارتباطات طوری فواصل مکانی و زمانی را

درنوردیده که از دنیا به عنوان دهکده جهانی ذکر می شود انسان ها باید قادر باشند که روابط دوستی با یکدیگر برقرار نمایند حداقل این ارتباط رابطه انسانی است که پیرامون افراد صورت می گیرد و روابط انسانی عبارت است از برقراری ارتباط انسانی با افراد از طریق پذیرفتن وجود شخصیت و ویژگی افراد با تمام تفاوت های آنان شناخت کودک از محیط راه مورد توجه قرار می دهد (انصاری راد و همکاران، ۱۳۸۳) میراث فرهنگی به کلیه آثار باقی مانده از گذشتگان گفته می شود که دارای ارزش فرهنگی باشد این آثار می تواند دربرگیرنده آثار ملموس یا آثار ناملموس باشد که امروزه در حفظ آن برای آیندگان می کوشند یکی اینکه سابقه تمدن و هنر در دنیای مورد علاقه و توجه بسیاری از مردم است خصوصا ملت ها که از حیث تمدن و صنعت جلوتر هستند بیشتر به این نکته دلبستگی دارند که بدانند و بفهمند که ریشه هر یک از مظاهر زندگی از چه زمانی بوده و در کدام محل نشر و نمایافته است اهمیت آثار باستانی از نظر جنبه معنوی و وارستگی است بشر بر اثر گرفتاری های مادی تشنه آن است و روز به روز هم بیشتر نیازمندی خود را به تسکین التهاب و هیجان روحی که بر اثر زندگی سراسر مادی و ماشینی کنونی برای او فراهم گردیده است احساس می کند و ذوق زیباشناسی و زیبا پرستی هم بیشتر به این احساس دامن می زند و از طرف دیگر بناهای تاریخی که در شهر های مختلف هستند بهترین عامل زینت و زیبایی همان شهر بوده و در حکم قباله و سند تاریخی آنجا محسوب می شود . (طباطبایی . ۱۳۸۲) بدون تردید در کتاب های دوره ابتدایی نیاز قابل توجهی به آشنایی دانش آموزان با مکان های باستانی و حکومت های که آنها را به وجود آورده اند احساس می شود خصوصا در کشور های که دارای تمدن های قدیمی و کهن می باشند . زیرا توجه و آشنایی با تمدن و آثار باستانی می تواند موجب فراهم شدن حس عزت ملی شود و آشنایی برای ساختن یک تمدن مدرن را به وجود آورد. بی شک ملتی که به فرهنگ خود بها دهد و جوانان را با فرهنگ و تمدن خود آشنا کند در مواجهه با تهدید ها و تهاجم های فرهنگی رنگ و بوی خود را نمی بازد . با آموزش صحیح اهمیت آثار باستانی به دانش آموزان می توانیم آنها را با اهمیت در حفظ و نگهداری این آثار آشنا کنیم تا این گنجینه گرانبها که نشان دهنده قدرت معماری ، قدرت نظامی ، قدرت اقتصادی ، و ... هستند و از هزاران سال قبل به ما به یادگار رسیده اند را به آیندگان بسپاریم .

پیشینه پژوهش

تحلیل محتوا مربوط به روش اسنادی در پژوهش می باشد. چنانچه پیداست تحلیل محتوا به تحلیل محتوا می پردازد. در نظام آموزشی و برنامه درسی نیز نتایج مطالعات نشان می دهند که در کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی به حفظ و نگهداری از آثار باستانی توجه شده است. همچنین نکته حائز اهمیت دیگر این می باشد که کتاب دانش آموز را با حکومت های باستانی که این آثار را به وجود آورده اند نیز آشنا می کند و با معماری و فرهنگ زمانی که آن اثر پدید آمده است آشنا می شوند نتایج پژوهشی ۱ نشان داد که متن ، سوالات کتاب مطالعات اجتماعی دانش آموزان را به خوبی درگیر کتاب می کند. سطح

خوانایی کتاب بالاتر از پایه چهارم است یعنی سطح خوانایی کتاب برای دانش آموزی است که هفت سال را تحصیل کرده است در نهایت از طریق روش تحلیل مفهومی به این نتیجه رسیدیم که تفاوت معنی داری میان زیر مقوله های میراث فرهنگی یعنی اماکن و بناها ، سنت ، هنر و صنایع دستی

کرده است و هدف آن حفظ و بسط میراث فرهنگی است. نتایج تحقیق مذکور با این تحقیق تا حدود زیادی همخوانی دارد.

روش شناسی

مطالعه حاضر توصیفی و با روش تحلیل محتوای کیفی هدایت شده انجام گرفته است. در روش تحلیل محتوای هدایت شده، برخلاف تحلیل محتوای کمی از آمار و ارقام استفاده نمی شود و داده ها به صورت متنی و کیفی ارائه می شوند ولی در مقابل از جهت پارادایمی هم رویکردی استقرایی به حساب نمی آید که بدون شاخص و از طریق جمع آوری داده ها به تحلیل مضامین جدید می رسد.

یافته های پژوهش

در پاسخ به این پرسش که آیا در دوره ابتدایی توجه کافی به آشنایی دانش آموزان با آثار باستانی شده است می توان گفت که در کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی بر اساس اهمیت و قدمت بر بعضی از این آثار توجه شده و اطلاعات نسبتاً خوبی به دانش آموزان داده می شود. اطلاعاتی جامع و کامل اطلاعاتی که در کتاب به صورت متن آمده است انطباق بسیار مناسبی با تصاویر مربوطه دارد زمانی که این اطلاعات را به دانش آموز همراه با تصویر ارائه می شود ذهن دانش آموزان در واکنش به این کنش بسیار خوب عمل می کند و باعث می شود که توجه دانش آموزان به طور کامل به درس جلب شود و کنجکاوی آنان برانگیخته گردد که این موارد را می توان از مزایای این قسمت از کتاب مطالعات اجتماعی سال چهارم ابتدایی ذکر کرد. در درس ۱۱ از این کتاب که عنوان آن سفری به شهر باستانی همدان می باشد در صفحه ۴۶ دانش آموز با تپه هگمتانه آشنایی پیدا می کند اطلاعاتی که در مورد این اثر باستانی در این درس آمده چنین است این تپه از حدود سه هزار سال پیش به جا مانده و مربوط به دوران مادها است در پایین این صفحه تصویری از این اثر باستانی آورده شده است و به خوبی می تواند دانش آموز را با درس درگیر کند. در صفحه ۴۷ در مورد قوم آریایی که شامل سه دسته پارس ها مادها پارت ها می باشد سخن و محل این تمدن ها مطالبی آورده شده است. در صفحه ۴۸ دانش آموز با شهر هگمتانه که بدست ماد ها ساخته شده است آشنایی پیدا می کنند. در صفحه ۴۸ کتاب آمده: مادها در دامنه کوه الوند شهری ساختند و نام آن را هگمتانه گذاشتند که پایتخت مادها بوده است. همچنین در این صفحه این چنین آورده شده است که همدان امروزه همان هگمتانه پایتخت مادها می باشد در پایین این صفحه تصویری از موزه همدان به نمایش گذاشته شده است که دانش آموزان را ترغیب می نماید که در سفر به این شهر از این موزه بازدید کنند. در صفحه ۴۹ تصاویری از موزه هگمتانه برای آشنایی دانش آموزان آورده شده. در این صفحه همچنین آورده شده است که این شهر باستانی از دیرباز مورد توجه حکومت ها بوده است و

در زمان حکومت هخامنشیان این شهر به عنوان پایتخت تابستانه انتخاب شده است در سمت چپ این صفحه نیز تصاویری از موزه های و آثار باستانی شهر همدان آورده شده است که می تواند موثر باشد. در صفحه ۵۰ به اثر باستانی گنجامه اشاره شده است که در جاده عباس آباد قرار دارد و تصویری از این اثر باستانی زیبا برای دانش آموزان نمایش داده شده است در پایین این صفحه فعالیت قرار داده شده است که شامل چهار بخش است به خوبی می توانند دانشی را که دانش آموز از این درس پیدا کرده است راه مورد بررسی قرار دهند. در صفحه ۵۱ درس ۱۲ سفری به تخت جمشید ۱ شروع می شود به پاسارگاد و مقبره کوروش هخامنشی اشاره شده است که یک اثر معماری بی نظیر می باشد و تصویری از مقبره کوروش هخامنشی نیز در پایین این صفحه آورده شده است و مطالبی در مورد این پادشاه که یکی از مهمترین حکومت های زمان باستان را ایجاد کرده بود که این حکومت نقش پر رنگی در به وجود آوردن برخی از آثار باستانی مهم دارد آورده شده است و به نظر میرسد اطلاعاتی که به دانش آموز باید انتقال پیدا کند کافی می باشد. در صفحه ۵۲ و ۵۳ کتاب به بنای تخت جمشید اشاره شده است اما نیاز به توضیحات بیشتر کاملاً احساس می شود در صفحات مذکور سه تصویر از تخت جمشید آورده شده است که بیش از حد بزرگ به نظر می رسد و شاید اگر کوچک تر بودند فضای بیشتری برای توضیحات ایجاد می شد اما به طور کلی اطلاعاتی که در این دو صفحه برای توضیح بنای مهم تخت جمشید آورده شده است برای دانش آموزی که ده سال سن دارد به نظر مناسب می رسد. در صفحه ۵۴ تصویری از چاپارخانه آورده شده است که همراه با توضیحات کامل می باشد که به نظر کافی به نظر می آید همچنین در این صفحه نقشه قلمرو هخامنشیان آورده شده است که در آن نام قدیمی و باستانی شهرها آورده شده است که برای دانش آموزان به نظر کمی ثقیل و سنگین می باشد. در صفحه ۵۵ در مورد اقدامات داریوش هخامنشی که یکی از آن اقدامات ضرب سکه بوده است اطلاعاتی به دانش آموزان داده می شود که همراه با تصویری از یک سکه هخامنشی و همچنین یک ظرف طلائی هخامنشی که از آثار فاخر باستانی محسوب می شود آورده شده است و دانش آموزان را به این فکر و این دارد که در ۲۵۰۰ سال پیش چگونه افرادی می توانستند این ظروف را با این دقت و ظرافت و زیبایی بسازند و ذهن دانش آموزان با دیدن این تصاویر کاملاً درگیر می شود در پایین این صفحه فعالیتی آورده شده است که از سه بخش متشکل است که می تواند به خوبی اطلاعاتی که دانش آموزان از این درس به دست آورده اند را محک بزند. بعد از آن در کتاب به درس ۱۳ با عنوان سفری به تخت جمشید ۲ میرسیم در این درس اشاره می شود به اینکه پس از پایان دوره هخامنشیان اسکندر مقدونی به قدرت می رسد و بسیاری از آثار فاخر باستانی را ویران می کند و به آتش میکشد. در صفحه ۵۸ مجسمه یک مرد پارتی که دست چپ آن نیز از شانه شکسته شده بود که با تصویر آن همراه بود و توضیحاتی نیز درباره حکومت اشکانی آورده شده است در انتهای این درس فعالیت وجود دارد که از سه سوال تشکیل شده است که می تواند دانشی که دانش آموزان از این درس به دست آورده اند را مورد ارزشیابی قرار دهد. پس از آن درس ۱۴ با عنوان سفری به شهر باستانی کرمانشاه وجود دارد در ص ۵۹ به آثار باستانی که از دوره هخامنشی، اشکانی، ساسانی در شهر کرمانشاه وجود دارند اشاره شده است در پایین این صفحه تصویری از طاق بستان به تصویر کشیده شده است که می تواند با پیوند خوردن به متن کتاب ذهن دانش آموزان را کاملاً درگیر کند. در صفحه ۶۰ توضیحات نسبتاً جامعی نسبت به این مجموعه تاریخی برای آشنایی دانش آموزان آورده شده است در بالای سمت چپ تصویر نقش برجسته خسرو پرویز سوار بر اسب در طاق بستان به تصویر کشیده شده است در پایین این صفحه نقشه حکومت ساسانی در ابعاد بزرگ به تصویر کشیده شده است که چنان ضروری به نظر نمی رسد و متناسب برای سن دانش آموز ده ساله نمی باشد. در صفحه ۶۱ نقش شاپور ساسانی که در مقابل امپراطور روم به پیروزی رسیده است نمایش داده شده است در قسمت پایانی این صفحه نیز توضیحاتی در مورد

دانشگاه جنوب شاپور داده شده اما اگر تصویری از این دانشگاه نیز در این کتاب آمده بود برای جذب دانش آموز برای فهم این قسمت موثر تر واقع می شد. در پایین صفحه مذکور فعالیتی با دو سوال آورده شده است و به نظر می رسد جا دارد که یک یا دو سوال دیگر نیز اضافه شود تا به صورت کامل اطلاعاتی که دانش آموز از این قسمت به دست آورده است راه مورد ارزیابی قرار دهد.

نتیجه گیری

در پاسخ به این پرسش که آیا به آثار باستانی که بخش مهمی از هویت ملی ما را شکل می دهند در کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی به بعضی از این آثار که قدمت و اهمیت زیادی دارند به خوبی و در حد درک و فهم دانش آموز کلاس چهارم آورده شده است و دانش آموز با دیدن تصاویر این آثار باستانی و توضیحاتی که در متن درس آمده است آشنایی خوبی با آثار باستانی ارزشمند کشورمان و همچنین اینکه این آثار در چه دوره هایی ساخته شده اند پیدا می کنند. همچنین با توجه به تصاویری که از این آثار باستانی آمده است دانش آموزان با تطبیق این آثار و قدمت و نوع معماری آنها که در متن کتاب درسی به صورت کامل توضیح داده شده است می تواند یک تصویر واضح از این آثار باستانی را در ذهن خود تجسم نمایند .

منابع و مراجع

۱. فلاحی، امیر؛ یاسین بازگیر و زهرا محمدی پور، (۱۳۹۶)، تحلیل محتوای مطالعات چهارم از منظر توجه به میراث فرهنگی .
۲. مرزوقی ، رحمت الله و منصور ، سیروس (۱۳۹۴) ، تحلیل محتوای کیفی کتاب های درسی دوره ابتدایی از منظر جهت گیری جنسیتی.
۳. رضوانی ، روح الله (۱۳۸۹) عیار پژوهش در علوم انسانی شماره ۳ صفحه ۱۵۶ تا ۱۳۷ .
۴. محیط طباطبایی ، سید احمد (۱۳۸۲) . میراث معنوی بشری یک گزارش مصور تهران اداره کل آموزش انتشارات و تولیدات فرهنگی سازمان میراث فرهنگی
۵. دبیر خانه راهبردی تاریخ ۱۳۹۱